

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО

Шворак Інна Юріївна

УДК 130.2:[392.5:398.8](477.8)+7.046.1(043.5)

**МІФОЛОГІЧНІ СТРУКТУРИ
У ТРАДИЦІЙНОМУ ВЕСІЛЬНОМУ ОБРЯДІ
ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ**

Спеціальність 26.00.01 –
Теорія та історія культури (мистецтвознавство)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2021

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано на кафедрі культурології та інформаційних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури та інформаційної політики України (Київ).

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор
Редя Валентина Яківна,
Національна музична академія України
імені П. І. Чайковського Міністерства культури та
інформаційної політики України,
професор кафедри історії світової музики

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Бермес Ірина Лаврентіївна,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка Міністерства освіти і науки
України, завідувачка кафедри методики музичного
виховання та диригування

кандидат мистецтвознавства
Чернета Тетяна Олександрівна,
Інститут мистецтв Київського університету
імені Бориса Грінченка Міністерства освіти і науки
України, доцент кафедри академічного та естрадного
вокалу

Захист відбудеться 30 березня 2021 р. о 16:30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.005.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук у Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, Київ, вул. Архітектора Городецького, 1–3/11, четвертий поверх, фойє Малого залу.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, Київ, вул. Архітектора Городецького, 1–3/11.

Автореферат розіслано 26 лютого 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства

Н. О. Швець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасні глобалізаційні процеси постійно змінюють культурно-ціннісну картину світу. В таких умовах задля збереження самобутності національної культури важливо зберігати моральні цінності, що криються глибоко у джерелах українського етносу. Актуальними постають питання переосмислення того, хто ми, українці, є сьогодні, у якому вигляді представлені на культурній мапі світу та у який спосіб живуть наші багатовікові традиції. Адже саме в них відображаються ментальність народу, його релігійні вірування, міфологічні уявлення про світовий устрій.

Весілля – один із найбагатогранніших обрядових комплексів традиційної культури, у якому відображені означені риси. Пройшовши крізь віки, весільний обряд продовжує транслювати унікальну етнічну самобутність української культури.

Форми та способи переосмислення традиційних структур міфологічного мислення у фольклорі, інтегральні та диференційні характеристики такої драматургічно-символічної форми як весільний обряд, на сьогодні потребують вагомих наукових розвідок. Дотепер у вітчизняному мистецтвознавчому дискурсі питання комплексного аналізу міфологічних структур у весільному обряді українців не піднімалося. Зокрема, не висвітлений у сучасних культурологічно-краєзнавчих дослідженнях міфологічний аспект весільної традиції Західної Волині – одного з найбільш самобутніх історико-етнографічних регіонів України. Тож потреба виявлення і типологізації елементів міфологічної символіки та процесів їхнього перетворення у весільно-обрядовій традиції регіону обумовила актуальність обраної теми дослідження: «Міфологічні структури у традиційному весільному обряді Західної Волині».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв і відповідає темі «Актуальні проблеми культурології: теорія та історія культури» (державний реєстраційний номер 0115U00157 від 12 червня 2015 р.). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (протокол № 9 від 26 квітня 2016 р.).

Формулювання наукового завдання, нове розв'язання якого отримано в дисертації. Дисертаційна робота є завершеною науковою працею, у якій здійснено комплексний аналіз весільної традиції Західної Волині в контексті виявлення міфологічних структур.

Мета дослідження – довести наявність та значення міфологічних структур у традиційному весільному обряді Західної Волині, виявити вектори їхньої трансформації у сучасній обрядодії.

Реалізація поставленої мети відповідно вимагає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- окреслити історіографію теми та джерельну базу дослідження;
- узагальнити теоретичні та методологічні підходи щодо вивчення проблеми міфологічних структур у традиційній культурі;
- встановити структурно-функціональні паралелі між міфом та обрядом;

- конкретизувати географічну локалізацію досліджуваного регіону та висвітлити історико-культурний контекст весільної обрядовості на Потур'ї;
- розглянути передумови формування соціоміфологічних мотивів шлюбу у календарній обрядовості Західної Волині;
- розкрити міфологічну семантику фольклорно-етнографічної основи весільного обряду Потур'я;
- дослідити значення весільної пісні як семантичного коду обрядової драматургії;
- охарактеризувати прояви опозиційних структур свій / чужий та сакральне / профанне у весільній обрядодії;
- здійснити аналіз статево-вікової стратифікації та лімінальних станів у весільному обряді Потур'я;
- виявити ознаки трансформації міфологічних структур у весільному обряді Західної Волині на сучасному етапі.

Об'єкт дослідження – весільно-обрядова традиція Західної Волині.

Предмет дослідження – міфологічні структури у весільному обряді Потур'я (Західна Волинь).

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети й розв'язання поставлених завдань були використані такі дослідницькі методи: *аналітичний* – при вивченні наукової літератури за проблематикою дисертації; *метод польового дослідження* (фольклорно-експедиційні виїзди до населених пунктів Верхнього та Середнього Потур'я) – для забезпечення джерельно-аналітичної бази дослідження; *порівняльно-історичний* – для виявлення трансформаційних процесів весільно-обрядової традиції досліджуваної території; *структурно-функціональний* – при визначенні міфологічних структур у весільному обряді Потур'я; *метод теоретичного узагальнення* – при підведенні підсумків дослідження.

Аналітичний матеріал дослідження. Значну частину джерельної бази дисертації складають записи весільних пісень (близько 500) та інтерв'ю з корінними мешканцями Західної Волині щодо особливостей місцевої весільної традиції, здійснені під час фольклорних експедицій на Потур'я упродовж 2011–2016 років. Залучені також фонозаписи весільної традиції та пісень з архіву комплексної експедиції 2012 року Державного центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (записи надані А. Коломицевою, О. Коробовим, Н. Лещенко); Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології ЛНМА ім. М. Лисенка (зібрані на території Нижнього Потур'я Л. Добрянською та Ю. Рибакон).

Весільний матеріал було обрано поміж іншими обрядовими жанрами у зв'язку з його найкращою збереженістю до нашого часу. Територіальний вибір (басейн річки Турії) обумовлений кількома причинами: у порівнянні з сусідніми районами Потур'я виявилось найменш дослідженим (записи та публікації В. Гошовського, З. Доленги-Ходаковського, О. Кольберга, К. Квітки, Ю. Сливинського, Лесі Українки, Ю. Цехміструка); традиційна культура давніх поселень у басейнах річок міцно укорінена і має стійкість до впливу різного роду зовнішніх факторів, а отже, здатна зберігатися протягом тисячоліть.

Теоретичною базою дисертації стали дослідження з проблем:

– міфології (Е. Дюркгайм, Л. Леві-Брюль, О. Лосєв, Б. Малиновський, Е. Тайлор, З. Фрейд, К. Г. Юнг);

– семіотики культури (Р. Барт, У. Еко, Е. Кассіер, Ю. Лотман, Ф. де Сосюр);

– міфу і ритуалу (А. Байбурін, А. ван Геннеп, М. Еліаде, Дж. Кемпбел, Г. Левінтон, Р. Некрашевич, В. Пропп, В. Тернер, В. Топоров, Дж. Фрейзер);

– структури міфу (К. Леві-Строс, А. Редкліф-Браун, Є. Мелетинський);

– української культури та фольклору:

а) праці, що висвітлюють етнокультурний, зокрема світоглядно-міфологічний аспект (Хв. Вовк, В. Войтович, П. Герчанівська, В. Давидюк, Н. Ковальчук, М. Костомаров, В. Личковах, І. Нечуй-Левицький, І. Огієнко (Іларіон), О. Потебня, М. Северинова, О. Чекал);

б) дослідження музичної фольклорно-обрядової традиції ХІХ–ХХ століть (О. Дей, Ф. Колесса, С. Людкевич, К. Мошинський) та її сучасного стану (Л. Добрянська, Є. Єфремов, Б. Єфіменкова, А. Іваницький, І. Клименко, Б. Луканюк, Л. Лукашенко, О. Мурзина, Ю. Рибак, М. Скаженик, М. Хай).

в) публікації з питань традиційної звичаєвості, зокрема весільного обряду (В. Борисенко, З. Босик, Т. Гаєвська, М. Гримич, І. Ігнатенко, О. Курочкін, О. Кухаренко, М. Масрчик, І. Несен, Т. Саварин, М. Сумцов, П. Чубинський);

г) регіональні розвідки Західної Волині в історико-краєзнавчому (П. Батюшков, О. Цинкаловський), етнокультурному (В. Давидюк), фольклорно-етнографічному контексті (В. Гошовський, З. Доленга-Ходаковський, О. Кольберг, К. Квітка, О. Ошуркевич, Ю. Сливинський, Леся Українка, Ю. Цехмістрок);

д) наукові праці, присвячені висвітленню весільної традиції Західного Полісся та Західної Волині (Л. Ковальчук, В. Немец, О. Цвид-Гром).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що в дисертації *уперше*:

– здійснено комплексне дослідження міфологічних структур весільного обряду Західної Волині;

– представлені результати власних польових розвідок 2011–2016 років, що висвітлюють фольклорно-обрядову палітру місцевої весільної традиції; введено до наукового обігу корпус весільних пісень, що побутують на території Верхнього та Середнього Потур'я;

– здійснено спробу відтворити драматургію весільного обряду крізь призму функціонування в ньому міфологічних структур;

– окреслено трансформації міфологічних структур на сучасному етапі існування весільної традиції Західної Волині.

Удосконалено метод аналізу весільної семантики у проєкції на структуру міфологічних уявлень.

Набули подальшого розвитку:

– ідея актуальності дослідження міфологічних структур на прикладі фольклорної традиції різних етнографічних регіонів;

– вивчення фольклорно-етнографічної динаміки, а саме – перехідної тенденції весільної традиції від Полісся до Волині.

Теоретичне та практичне значення дисертації. Дослідження міфоструктурної специфіки весільного ритуалу може слугувати відправним пунктом для вивчення різних аспектів традиції в сучасній обрядовій культурі. Результати дослідження можуть бути використані у навчально-методичних цілях: для розробки лекційних курсів та семінарів (курси «Міфологічні структури в українській весільній традиції», «Трансформаційні процеси сучасної національної весільної традиції» та ін.), підготовки навчально-методичних посібників тощо, а також стати основою для реконструкції весільного обряду Західної Волині та майстер-класів зі співу традиційних пісень Потур'я. Міждисциплінарний характер дослідження зумовлює можливість використання отриманих результатів у різних напрямках гуманітаристики: матеріали дисертації будуть корисними для подальших наукових досліджень проблем функціонування міфологічних структур істориками, культурологами, мистецтвознавцями, музикознавцями, літературознавцями тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації було представлено у доповідях на міжнародних наукових конференціях, зокрема: Міжнародна заочна науково-теоретична конференція «Культурні та мистецькі горизонти – 2016» (Київ, 4 лютого 2016 р.), Міжнародна наукова конференція «Музикознавчі студії – 2016» (Львів, 24–26 лютого 2016 р.), Міжнародна заочна науково-теоретична конференція «Культурно-мистецькі обрії – 2016» (Київ, 2016 р.), IV Міжнародна науково-творча конференція «Мистецька освіта в культурному просторі України XXI століття: євроінтеграційний вектор» (Одеса, Київ, Варшава, 12–13 травня 2016 р.), Міжнародна науково-теоретична конференція «Гуманітарні студії НАКККиМ – 2017» (Київ, 23 листопада 2017 р.), Міжнародна заочна науково-теоретична конференція «Культурно-мистецькі обрії – 2017» (Київ, 24 листопада 2017 р.), IV Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасної науки» (Одеса, 23–24 листопада 2018 р.), III Міжнародна міждисциплінарна заочна конференція «Народне мистецтво XXI століття: актуальні напрямки досліджень» (Львів, 31 жовтня 2019 р.).

Публікації. За темою дисертації здійснено 13 публікацій, у тому числі шість одноосібних статей (із них три – у фахових виданнях, затверджених МОН України, дві – у фахових виданнях, включених до міжнародних науково-метричних баз, одна – у зарубіжному науковому виданні), сім публікацій – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації складається з анотацій (українською та англійською мовами) зі списком публікацій за темою дисертації, вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел (212 позицій, із них 25 іноземними мовами) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 200 сторінок (основного тексту 165 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету і завдання, визначено об'єкт та предмет дослідження, охарактеризовано наукові підходи, методи, методологічну та теоретичну основу дисертації, виявлено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, перелік форм апробації дослідження та публікацій, інформацію про структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Теоретико-методологічні аспекти дослідження міфологічних структур» складається з трьох підрозділів і присвячений обґрунтуванню обраної методологічної стратегії дослідження міфологічних структур у традиційній культурі.

У **підрозділі 1.1 «Міф та його структура в історико-культурному континуумі (історіографія питання)»** здійснено аналітичний огляд досліджень, присвячених історичному розвитку міфології як складової світової культури.

Розглянуто особливості структурування міфологічного світогляду в епоху Античності, Середньовіччя, Відродження, Просвітництва. З'ясовано, що структуру міфу головним чином визначають його зміст та функції. Міф як світоглядна система і як спосіб передачі знань може формуватися в легендах, оповідях, казках, образах, уяві, системі цінностей, творчості та ін. Однією з найбільш стабільних структурних частин у більшості періодів виявилася світоглядна система *опозиційності* (верх / низ, сакральне / профанне, свій / чужий, день / ніч), що є невід'ємним елементом гармонії та космосу і відповідно – принципу світового порядку (Світового дерева). Виявлено також важливий міфологічний аспект – *метафору переходу*, що є символом архетипного шляху героя у структурі соціуму.

Підрозділ 1.2 «Функції та значення міфу в культурі: теоретичний аспект» висвітлює основні наукові підходи щодо трактування міфу в культурі.

В кінці XVIII – на початку XIX ст., у зв'язку з підсиленням інтересом до вивчення людини як суспільної істоти, сформувалися два напрями вивчення міфу: *натуралістичний* та *антропологічний*. У процесі становлення кожного з цих напрямів відбулися розгалуження, які історично оформилися в теоретичні концепції з різними методологічними підходами щодо вивчення і пояснення міфу: *еволюціоністська* або *антропологічна* (Г. Спенсер, Е. Тайлор); *компаративна* (Й. Г. Гердер, брати Грімм, Ж. Дюмезіль, Дж. Кемпбелл, В. Пропп, Ф. Шеллінг); *лінгвістична* (М. Мюллер, В. Шварц); *ритуалістична* (Дж. Фрейзер); *символічна* (Р. Барт, Е. Кассіерер, Ф. де Сосюр); *функціональна* (М. Еліаде, К. Керенї, Б. Малиновський), *психоаналітична* (З. Фрейд, К. Г. Юнг); *соціологічна* (Е. Дюркгейм, Л. Леві-Брюль); *структуралістська* (К. Леві-Строс, Є. Мелетинський).

Підрозділ 1.3 «Методологічні засади дослідження міфологічних структур» присвячено висвітленню наукових підходів та методів дослідження структури міфу.

Виділено три напрями, що слугують орієнтиром для вироблення алгоритму дисертаційного дослідження: 1) *бінарна опозиційність* як основа

міфологічного мислення; 2) специфіка втілення *опозиційної структури* у кодуванні символу на різних рівнях обряду (вербальний та вербально-музичний супровід (пісня), дія, учасники, атрибутика); 3) *соціально-психологічний* аспект (лімінальний перехід).

Сформульовано власне узагальнювальне визначення міфологічної структури, під якою розуміється *семантична модель, що відображає наявність усталених бінарних відносин, функціонуючих у символічному просторі традиційної культури*.

Другий розділ **«Міфообрядова структура західноволинського весілля: історико-культурний та етнографічний аспекти»** складається з трьох підрозділів і п'яти пунктів, у яких подана характеристика традиційної обрядовості Західної Волині та висвітлена регіональна специфіка її втілення крізь призму структури міфологічного світогляду.

У підрозділі 2.1 **«Передумови формування весільної обрядовості на Потур'ї»** окреслено історичну, географічну та етнокультурну своєрідність Західної Волині. Простежено тенденції формування весільної тематики у традиційних календарних обрядах регіону.

У пункті 2.1.1 **«Визначення етнорегіональних кордонів»** уточнено етнографічні межі дослідження, подано історичну довідку Західної Волині в контексті культурних особливостей краю. Висвітлено питання історико-етнографічних кордонів досліджуваної території. Причиною звернення до цієї теми стала приналежність західноволинських земель у різні часи до різних державних утворень, що мали свій вплив на формування етнокультурної самобутності краю.

У пункті 2.1.2 **«Фольклорно-етнографічні розвідки Західної Волині»** подано загальну характеристику експедиційно-польових досліджень краю від середини ХІХ до початку ХХІ століття. Серед дослідників минулого – В. Гошовський, З. Доленга-Ходаковський, М. Костомаров, К. Квітка, О. Кольберг, Ф. Колесса, Леся Українка, К. Мошинський, Ю. Сливинський. Польові дослідження західноволинських земель у наші дні здійснювали Л. Добрянська, І. Клименко, А. Коломицева, І. Корінь, О. Коробов, Н. Лещенко, Б. Луканюк, Ю. Рибак. Увага дослідників до Західної Волині протягом понад півтора століття та зібраний етнографічний матеріал актуалізують вивчення міфологічної основи у весільній традиції краю.

У пункті 2.1.3 **«Соціоміфологічні мотиви шлюбу в календарній обрядовості регіону»** простежено особливості втілення весільної тематики в обрядах календарного циклу. Зокрема, в обрядових діях та піснях виявлено елементи стимуляції до шлюбу через посоромлення молоді, задля врегулювання соціальної системи у традиційній сільській громаді.

Підрозділ 2.2 «Весільна обрядовість Потур'я: структура і семантика фольклорної основи» присвячений дослідженню співвідношення обряду і міфу в контексті структурної проблематики, а також виявленню відповідних семантичних елементів.

У пункті 2.2.1 **«Структура, міф, обряд: співвідношення понять»** з'ясовано, що драматургія весільного обряду складається з трьох етапів зі зміною елімінативної фази на інтегративну; структура міфоруального

процесу має три аспекти: внутрішній (семантичний), зовнішній синхронний (соціально-психологічний), зовнішній діахронний (історичний). Доведено правомірність гіпотези рівноправного співіснування міфу і обряду в межах трьох парадигм: символізація часопростору; (ре)організація соціальних відносин; спосіб переживання ключових психофізіологічних життєвих криз.

У пункті 2.2.2 «Весільна пісня – музично-вербальний код обрядової драматургії» досліджено роль пісенної складової обряду, що полягає у семантичному кодуванні символіки, легітимізації ритуальних дій, трансляції сюжетної основи, створенні та передачі відповідного настрою учасників дійства. Весільна пісня – унікальний елемент народної творчості, який на вербально-музичному рівні транслює різні типи опозиційності, присутні у міфологічному просторі весілля.

У підрозділі 2.3 «Міфологічна семантика розгортання сюжетної драматургії у весільних обрядах Потур'я» розкрито міфологічну семантику фольклорно-етнографічної традиції субрегіону Західної Волині – Потур'я, який є вельми показовим з точки зору традиційної культури.

У весільній традиції краю виявлено риси міфологічного світогляду, що проявляються у магії тотожностей, атрибутивному маркуванні весільних образів, чіткій ієрархії ролей у відповідності до гендерно-вікової приналежності, символіці чоловічого та жіночого начал. На різних рівнях весільного обряду простежено функціонування бінарних опозицій *свій / чужий, сакральне / профанне, смерть / відродження*.

Третій розділ «Міфологічні структури у весільному обряді Потур'я: традиція та процеси трансформації» складається із чотирьох підрозділів і присвячений аналізу бінарних міфологічних структур у весільному обряді Західної Волині.

У підрозділі 3.1 «Бінарна опозиція сакральне / профанне у традиційній весільній обрядовості Потур'я» охарактеризовано роль опозиційної структури *сакральне / профанне*, яка проходить наскрізним семантичним лейтмотивом через весь весільний обряд.

Опозиція *сакральне / профанне*, як найбільш укорінена у традиційній культурі опозиційна модель, на Потур'ї виявляється як на рівні весільного хронотопу (часопростору), так і в окремих атрибутивних формах (вода, хліб, зерно і т. ін.). Інколи сакралізація предметів може досягати подвійної дії завдяки включенню у весільний обряд раніше сакралізованого атрибута (окроплення молодих освяченою водою під час обряду обсівання).

Профанна сфера найчастіше відображає розважально-святковий характер обряду. Зокрема, вона присутня у сороміцьких піснях та у закличках-посоромленнях до поцілунку чужих між собою людей, які в буденному житті не є парою. Інколи опозиція між сакральним та профанним може концентруватися на одному об'єкті або персонажі (наприклад, священику).

У підрозділі 3.2 «Гендерно-віковий аспект західноволинського весілля в контексті соціально-міфологічної структури» здійснено аналіз гендерної стратифікації у весільному обряді на прикладі дитячої, молодіжної, жіночої та чоловічої субкультур.

У соціальній структурі ритуальних дій прослідковується чіткий ієрархічний поділ на гендерні субкультури (дитячу, молодіжну, чоловічу та жіночу). Доведено, що приналежність до тієї чи іншої субкультури визначає обрядову роль кожного учасника. Опозиційний характер виявляється в моменти зіткнення представників двох чужих родів (*дружки / свашки*), а також між різними гендерно-віковими групами (*чоловіки / жінки, молодь / дорослі*).

У підрозділі 3.3 «Семантика смерті та переродження лімінальних персонажів: соціальний та особистісно-психологічний аспекти» досліджено перехід молодої та молодого в новий соціальний стан у контексті психофізіологічних змін.

Визначено, що лімінальний перехід головних персонажів здійснюється завдяки зміні фази *елімінації* на фазу *інтеграції* (згідно М. Маєрчик). У сюжетно-драматургічній лінії обох молодих простежено різне втілення цих фаз. Причина асинхронного фазового розподілу у головних лімінальних персонажів пов'язана, головним чином, з більшою увагою, відведеною в обрядах «виключення» (елімінації) наречених. В цьому аспекті прослідковується опозиція *смерть / відродження*.

В цілому, одруження у традиційній культурі було одним із головних стимулів для молодих людей задля «опції» входження у новий соціально-громадський статус. Це соціальне право є відображенням віковичних традицій, прихованих в українській міфологічній системі, а саме – у реалізації архетипної поведінки лімінальними особами. Сьогодні символічне значення весільного обряду як психологічно-фізіологічного переродження майже втратило своє значення. Зникли такі обряди, як читання корони, комора, прощання молодої з батьками та ін. Викуп нареченої теж втратив своє традиційно-символічне значення дороги і перетворився на розважальний квест.

У підрозділі 3.4 «Традиції сміхової народної культури у пісенних образах весільного свята» охарактеризовано опозиційні структури *свій / чужий, сакральне / профанне* у контексті розважально-жартівливої сфери західноволинського весілля.

Традиція сміхової народної культури в житті західних волинян є не лише одним із проявів ментальності, але й відображенням соціоміфологічного устрою, що яскраво проявилось у місцевій весільній традиції. Аналіз жартівливої тематики весільних текстів дозволив класифікувати весільно-обрядову пісенність за жанрово-функційним принципом: приурочені до обряду ладканки (приміром, викуп, вінчання) та неприурочені (приспівки до столу, танцю, поцілунку).

У жартівливо-розважальній сфері весільного свята простежено наскрізний характер розвитку опозиції *свій / чужий*, що найяскравіше проявляється в моменти ритуальних «зіткнень» двох родів.

Профанна сфера обряду створює паралельну реальність відносно сакральної-ліричної матриці переходу молодих у новий соціальний стан. Протягом всього обряду ці дві сфери перетинаються численну кількість разів, створюючи унікальний часопросторовий континуум ритуальних дій.

На сучасному весіллі вже майже не зустріти пісенних передирок між дружками та свашками, перепон по дорозі до молодої (запорожці), вивертання

тещею кожуха, однак весільна традиція поступово знаходить нові форми втілення віковичних традицій українців, котрі можуть стати предметом нових досліджень.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу зробити наступні висновки.

1. Міфологія – сфера гуманітарної науки, інтерес до якої постійно зростає. Нині це спричинено глобалізаційними процесами, що нівелюють, в тому числі, і культурні кордони. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема збереження української національної традиції, у витоках якої знаходимо міфологічні уявлення про будову навколишнього світу. Міфологічні елементи проявляються у народній творчості, мові, традиціях, системі соціальних відносин тощо. Початок вивчення міфу як культурного феномену припадає на другу половину XIX століття. У цей час були сформовані два визначальні напрямки дослідження міфу: натуралістичний та антропологічний. XX століття принесло нові аспекти вивчення структури міфу в контексті різних гуманітарних наук: лінгвістики, психології, етнології, антропології, теології, культурології. З'ясовано, що інтерпретація структури міфу головним чином залежить від історико-культурних умов.

2. Вибір методології дослідження структури міфу як елементу української культури, зокрема традиційної, зумовив залучення різних теоретичних підходів до трактування міфу: антропологічного, компаративного, лінгвістичного, ритуалістичного, символічного, функціонального, структуралістського. Запропонований К. Леві-Стросом синхронно-діахронний метод аналізу структури міфу став визначальним для формування методології дослідження. Залучення інших вищезазначених концепцій дало змогу виокремити декілька необхідних напрямів вивчення проявів структурних особливостей міфу у весільному обряді Потур'я: психологічний, соціологічний, семіотичний. Виділено *аспект опозиційності* як такий, що у традиційній українській культурі відіграє важливу роль у формуванні структури міфологічного простору.

3. Міфологічні структури в історії культури можна порівняти з інформацією, що передає споконвічні уявлення людини про устрій навколишнього світу. Аналіз міфологічних структур у традиційному обряді зумовив звернення до проблеми співвідношення міфу і обряду. Міф для традиційної людини – проторелігія, своєрідний звід правил життя, спосіб реалізації творчої фантазії і навіть передання знань. Огляд структурно-семантичних зв'язків між міфом та обрядом дозволив дійти висновку щодо їхнього спільного існування як рівноправних складових певної парадигми, якою можуть бути: символізація часопростору; (ре)організація соціальних відносин; спосіб переживання ключових психофізіологічних життєвих криз.

4. Вибір географічних меж дослідження (басейн річки Турії, правої притоки Прип'яті) зумовлений кількома причинами: 1) саме узбережжя водоймищ у давнину заселялися в першу чергу, що підтверджує думку про збереження у таких географічних зонах найдавніших явищ традиційної культури; 2) територія Потур'я безперечно приваблива з точки зору вивчення

народних традицій та фольклору і є малодослідженою в напрямку весільно-обрядової традиції; 3) досвід власного вивчення на «живому» матеріалі музичної основи весільних пісень Потур'я вказує на цінність регіону в плані мелогографії, що дозволяє створити цілісну картину весільної традиції Західної Волині, відповідно – дослідити прояви міфологічних структур у весільній обрядодії. Етнографічні розвідки Західної Волині, що беруть початок у середині ХІХ століття (В. Гошовський, З. Доленга-Ходаковський, К. Квітка, Ф. Колесса, О. Кольберг, М. Костомаров, Леся Українка та ін.), отримали продовження в період незалежності України (І. Клименко, І. Корінь, А. Коломицева, О. Коробов, Н. Лещенко, Ю. Рибак).

5. Тема шлюбу – невід'ємна частина народних уявлень про світовий устрій – червоною ниткою проходить крізь календарно-обрядові традиції, зафіксованих нами у експедиційних дослідженнях. Зокрема, простежено наявність шлюбних мотивів у зимовому та весняному циклах, як стимуляцію молоді до пошуку пари та посоромлення тих, хто вже «переходив свій час». Лінія шлюбного стимулювання проходить через увесь календарний цикл, починаючись від весняної колодки, і доходячи до логічного завершення в осінній період – власне святкування весілля.

6. Міфологічна семантика весільного обряду на Потур'ї простежується у триетапній структурі обряду (передвесільний – власне весільний – післявесільний), у межах якої чітко простежується комплементарна структурно-семантична система міфологічної свідомості українців. Значна увага приділена архетипу лімінального переходу (А. ван Геннеп) та шляху героя від смерті до переродження (Дж. Кемпбелл), тобто молодій і молодому, які згідно з традицією здійснюють життєво важливий перехід у новий соціальний статус. Відповідно простежено дві головні фази переходу – елімінативну та інтегративну (М. Маєрчик). Надзвичайно важливою є семантика атрибутивних елементів та одягу, які у момент включення в обряд набувають магічної дії (кожух, подушка, вода та ін.). Магія тотожностей є притаманною обряду в цілому; серед ритуальних дій переважають позитивні (що повинно вплинути на щасливе життя молодого подружжя).

7. У контексті весільного обряду особливого значення набуває вербально-музична основа – *весільна пісня*, яка виступає своєрідним символічним кодом ритуалу, транслюючи основні події та створюючи необхідну для певного моменту атмосферу (лірично-сакральну або святково-профанну); містить міфоритуальні символи та знаки, що формують семіотичне поле свята; легітимізує обряди, утворюючи магічний простір для їхньої реалізації.

8. Через усю семантико-образну палітру весілля проходять опозиційні пари *свій / чужий* та *сакральне / профанне*, притаманні традиційним міфологічним уявленням українців.

У структурі *свій / чужий* виявлено два типи протиставлень, головним чином втілених у сюжетно-пісенних образах: на внутрішньому рівні весілля – «чужих» родів обох молодих («передирки» між друзками та свашками, «торги» за молоду); на зовнішньому – зіткнення із «запорожцями»; на особистісному або психофізіологічному рівні – «чужої» матері, родини, сторони тощо.

У головних лімінальних персонажів – молодої і молодого – простежується тенденція руху від психологічного «відчуження» до «освоєння». Найбільше в традиційному обряді Потур'я це стосується молодої, чие життя після весілля змінюється кардинальним чином.

Опозиція *сакральне / профанне* виявилася достатньо неоднорідною і відповідно отримала неоднозначне трактування як в обряді в цілому, так і в окремих його елементах. Виділено наступні аспекти прояву зазначеної опозиції: а) обрядовий процес сприймається як єдине свято, тож весілля виглядає єдиним сакральним хронотопом, де правила пристойності не регулюються – навіть звичайні табу та заборони в один момент стають частиною свята; б) інший тип сакралізації розповсюджується на різні побутові предмети, які на момент залучення до обрядової дії набувають сакрального значення (інколи навіть досягають значення подвійної сакралізації). Сакральну амбівалентність одного предмета в обрядовому просторі та водночас його подвійне сакральне значення для учасників обрядових дій демонструє приклад використання звичайної та освяченої води; в) профанація виступає як частина розважально-жартівливої сфери, що часто, але майже непомітно перериває сакральну (святкову) реальність весільної матриці.

9. Аналіз статево-вікової стратифікації у весільному обряді Потур'я дозволив простежити ієрархію соціальних відносин, яка регулюється чіткими правилами громади і відповідним поділом на обрядові ролі (залежно від особливостей статі та віку). У цьому аспекті виявлені бінарні співвідношення *свашки / дружки, молодь / дорослі, чоловіки / жінки*.

Соціальне балансування на етапі весільного обряду представлене наступними регулюючими функціями: легітимізація відносин між двома молодими людьми; зближення та об'єднання двох весільних родів; опосередковане виховання дітей та стимулювання молоді у напрямку шлюбно-соціального «вербування». Врегулювання соціального балансу в традиційній культурі відбувається маніпуляціями у вигляді різного роду стимуляцій. Однак для лімінальних персонажів існують дещо інші «правила», які часто перетворюються на психофізіологічні випробування.

Процес психологічно-фізіологічного перевтілення дівчини та хлопця у соціально зрілих представників «дорослої» субкультури визначається символами смерті та переродження, що втілюються специфічним маркуванням зачіски, одягу, місця проведення обряду та ін. В хронології цих змін простежується усталена опозиційність *смерть / відродження, вчора / сьогодні, дівчина / дружина, парубок / чоловік*, що відображає міфологічний простір ритуального процесу переходу.

Весільний обряд Західної Волині містить три перехідні етапи: прелімінальний, лімінальний та постлімінальний. Відповідно, сюжетно-семантичні етапи переходу молодих мають неоднакові часопросторові маркери. Невід'ємну роль у перехідному процесі весільного обряду на Потур'ї відіграє елімінативно-інтегративна функція, найяскравіше виражена в нареченої. Елімінативна фаза молодого завершується в момент зустрічі з тещою (одразу після вінчання); у молодої елімінація є складнішою й завершується лише на другий день весілля (в момент прощання з батьками і від'їздом до свекрухи).

Отже, ритуали переходу насамперед впливають на особистісно-психологічний стан молодої, оскільки саме на ній сконцентрована переважна частина весільних обрядодій. Перехідний період нареченого є менш важливим у символічному значенні смерті, проте більш багатоетапним у контексті шляху до головної мети – отримання нового статусу в громаді.

10. Нині, в реаліях тотальної глобалізації, традиційний весільний обряд на Потур'ї важко зустріти у первинному вигляді (у якому він існував навіть 30–50 років тому). Разом із відходом старшого покоління віддається ціла епоха традиційної культури. У процесі дослідження традиційного весільного обряду Потур'я (включаючи безпосередню участь у сучасному весільному дійстві) зафіксовано трансформаційні зміни у міфологічних структурах (порівняно з тими, що збереглися у пам'яті старших місцевих жителів): 1) втрата значення «переходу» як необхідного етапу для соціального визнання стосунків між двома людьми та отримання привілеїв у громаді; 2) значне зменшення магічних «позитивних» обрядів; 3) зникнення таких сакральних важливих обрядів, як коровай, читання корони, прощання молодої з батьками; 4) трансформація сакральної семантики обрядів у розважально-святкову: вінкоплетіння (дівич-вечір), посад і викуп нареченої, покривання хусткою.

Зважаючи на зазначені модифікації, тим більшої актуальності набуває питання збереження, відтворення, переосмислення унікальної весільної традиції Західної Волині як частини культурної спадщини України. Отже тема сучасних міфологічних трансформацій у весільному обряді, безперечно, має перспективу подальших досліджень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України та в наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз

1. Шворак І. Ю. Весільний обряд на Потур'ї в контексті традиційної культури Західної Волині // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. Київ: Міленіум, 2015. Вип. 28. С. 131–142.
2. Шворак І. Жартівливі наспіви у весільно-обрядовій міфології Потур'я (Західна Волинь) // Культура і сучасність: альманах. Київ: НАКККіМ, 2018. № 2. С. 297–303.
3. Шворак І. Гендерні субкультури у весільній традиції Західної Волині як соціально-міфологічна структура // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2019. Вип. 36. С. 50–54.
4. Шворак І. Сакральне та профанне у традиційній весільній обрядовості Західної Волині: форми та функції // Народознавчі зошити. Львів, 2019. № 6 (150). С. 1557–1562.
5. Шворак І. Семантика смерті та переродження у весільній традиції Потур'я: на прикладі обрядів переходу // Часопис НМАУ ім. П. І. Чайковського. 2019. № 4(45) С. 80–92.

Статті в наукових іноземних виданнях

6. Шворак І. Міфологічні структури у весільному обряді Західної Волині: вектори дослідження // *East European Scientific Journal*. Варшава, 2017. № 6 (22). С. 30–34.

Статті в інших наукових виданнях та збірниках матеріалів конференцій

7. Шворак І. Драматургічні функції пісень у весільному обряді Потур'я // *Культурно-мистецькі обрії – 2016*: зб. наук. праць / За заг. ред. К. І. Станіславської. Київ: НАКККіМ, 2016. Вип. 1. С. 181–183.

8. Шворак І. Мелогографія весільних наспівів сучасного Потур'я // *Музикознавчі студії – 2016*: Тези міжн. наук. конф. 24–26 лютого 2016 року. Львів: Т. Тетюк, 2016. С. 174–176.

9. Шворак І. Міфологічні структури у весільному обряді Західної Волині: методологія та завдання дослідження теми // *Культурно-мистецькі обрії – 2016*: зб. наук. праць / За заг. ред. К. І. Станіславської. Київ: НАКККіМ, 2016, Вип. 2. С. 125–127.

10. Шворак І. Календарні обряди Потур'я в контексті традиційних народних вірувань Західної Волині // *Мистецька освіта і культура України ХХІ століття: євроінтеграційний вектор*: зб. матеріалів Міжн. наук.-творч. конф. Одеса, Київ, Варшава, 12–13 травня 2016 р. Київ: НАКККіМ, 2016. С. 271–273.

11. Шворак І. Особливості побутування весільних пісень на Західній Волині: в давнину і тепер // *Культурно-мистецькі обрії – 2017*: зб. наук. праць / За заг. ред. К. І. Станіславської. Київ: НАКККіМ, 2017. Вип. 3. С. 85–87.

12. Шворак І. Принципи підходу до визначення типології весільної пісенності на Потур'ї (Західна Волинь) // *Гуманітарні студії НАКККіМ – 2017*: мат-ли Міжнар. наук.-теор. конф. 23 листопада 2017 р. Київ: НАКККіМ, 2017. С. 272–273.

13. Шворак І. Весільні пісні Потур'я на відстані 150 років – у збірнику Оскара Кольберга «Wolyn» та сучасних записах // *Теорія і практика сучасної науки. Матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф.* (Одеса, 23–24 листопада 2018 року). Херсон: Молодий вчений, 2018. Ч 1. С. 89–92.

АНОТАЦІЯ

Шворак І. Ю. Міфологічні структури у традиційному весільному обряді Західної Волині. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство).

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ, 2021.

У дисертації досліджується специфіка втілення міфологічних структур у весільному обряді Потур'я – одного з найбільш показових регіонів Західної Волині з точки зору традиційної культури. Джерельною базою слугували друковані видання, рукописні та аудіоматеріали польових досліджень другої половини ХІХ – початку ХХІ століття. Значна частина аналітичного матеріалу, зібраного авторкою дисертації протягом 2011–2016 років, введена до наукового обігу вперше.

У весільному обряді Західної Волині виділені наступні моделі міфологічних структур: сакральне / профанне, свій / чужий, лімінальний перехід як символ смерті та переродження, соціально-міфологічна структура. Особливу увагу приділено вербально-музичному супроводу весілля, його визначній ролі у міфоритуальному процесі: кодування символічного наповнення обряду, легітимізація ритуальних дій, трансляція інформації та відповідного психологічного настрою у драматургії обрядодії.

Розглянуто процеси трансформації міфологічних структур у сьогоденній весільній традиції Західної Волині. З'ясовано, що зміни, які відбуваються нині у традиційній культурі регіону, свідчать, з одного боку, про її поступове безповоротне зникнення, а з іншого – про перехід у глобалізовану світову матрицю, де обряди головним чином зазнають зміщення акцентів із сакрально-ліричної семантики на святково-профанну.

Ключові слова: міфологічні структури, весільний обряд, свій / чужий, сакральне / профанне, лімінальність, соціально-міфологічна структура, Західна Волинь.

АННОТАЦІЯ

Шворак І. Ю. Мифологические структуры в традиционном свадебном обряде Западной Волыни. Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 26.00.01 – Теория и история культуры (искусствоведение). Национальная музыкальная академия Украины имени П. И. Чайковского, Министерство культуры и информационной политики Украины. Киев, 2021.

В диссертации исследуется специфика воплощения мифологических структур в свадебном обряде Потурья – одного из наиболее показательных регионов Западной Волыни с точки зрения традиционной культуры. Источниковедческой базой исследования стали печатные издания, рукописные и аудиоматериалы полевых исследований второй половины ХІХ – начала ХХІ столетия. Значительная часть аналитического материала, собранного автором диссертации в течение 2011–2016 годов, введена в научный обиход впервые.

В свадебном обряде Западной Волыни выделены следующие модели мифологических структур: сакральное / профанное, свой / чужой, лиминальный переход как символ смерти и перерождения, социально-мифологическая

структура. Особое внимание уделено вербально-музыкальному сопровождению свадьбы, его значительной роли в мифоритуальном процессе: кодирование символического наполнения обряда, легитимизация ритуальных действий, трансляция информации и соответствующего психологического настроения в драматургии обрядового действия. Рассмотрены процессы трансформации мифологических структур в сегодняшней свадебной традиции Западной Волыни.

Ключевые слова: мифологические структуры, свадебный обряд, свой / чужой, сакральное / профанное, лиминальность, социально-мифологическая структура, Западная Волынь.

SUMMARY

Shvorak I. Y. Mythological structures in the traditional wedding ceremony of Western Volhynia. Qualifying scientific work on the rights of the manuscripts.

Thesis for a Candidate Degree in Arts (specialty 26.00.01 – Theory and History of Culture). Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. Kyiv, 2021.

The thesis investigates the specifics of the embodiment of mythological structures in the wedding ceremony of Poturia – one of the most significant regions of Western Volhynia in terms of traditional culture. The source base includes printed publications, manuscripts and audio materials of field research of the second half of the XIX - early XXI century. Much of the analytical material was collected by the author of the dissertation during 2011–2016 and introduced into scientific circulation for the first time.

The research is carried out in three directions, which serve as one of the possible approaches to the study of the structure of the myth in the traditional wedding ceremony of Western Volhynia: 1) opposition of binary systems as the basis of mythological thinking; 2) the specifics of the embodiment of the opposition structure in the coding of the symbol at different levels of the rite: verbal and verbal-musical accompaniment (song), action, participants, attributes; 3) socio-psychological aspect of oppositional mythological structures.

A generalized definition of the *mythological structure* was formulated, by which the semantic model is understood, which reflects the existence of established binary relations functioning in the symbolic space of traditional culture.

The following models of mythological structures are distinguished in the wedding ceremony of Western Volhynia: *sacral / profane, own / alien, death / rebirth*. Particular attention is paid to the verbal and musical accompaniment of the wedding, its prominent role in the mythoritual process: coding the symbolic content of the rite, legitimization of ritual actions, transmission of information and the corresponding psychological mood in the drama of the rite.

It was found that the drama of the wedding ceremony consists of *three stages with a gradual change of the eliminative phase to the integrative one*; the structure of the mythological process has three aspects: internal (semantic), external synchronous (socio-psychological), external diachronic (historical). The legitimacy of the hypothesis of equal coexistence of myth and rite within three paradigms is proved:

symbolization of space-time; (re) organization of social relations; way of experiencing key psychophysiological life crises.

The role of the oppositional structure sacral / profane which runs through the semantic leitmotif throughout the wedding ceremony is described. The profane sphere often reflects the entertaining and festive nature of the rite. The study of gender stratification in the wedding ceremony shows a clear hierarchical division that has formed in the social structure (children, youth, men and women) and reflects the mythological ideas about the world order.

In general, marriage in traditional culture has been one of the main incentives for young people to engage in "options" due to a new social status. This social right is a reflection of the age-old traditions covered in the Ukrainian mythological system, namely – in the implementation of the archetypal behavior of liminal persons.

The processes of transformation of mythological structures in the present wedding tradition of Western Volhynia are considered. It was found that the current changes in the traditional culture of the region indicate, on the one hand, its gradual irreversible disappearance, and on the other – the transition to a globalized world matrix, where rituals are mainly shifted from sacred-lyrical semantics to the festive and profane.

Key words: mythological structures, wedding ceremony, own / alien, sacred / profane, liminality, socio-mythological structure, Western Volhynia.